

University of Groningen

Dales versus Cleio

Voerman, Gerrit

Published in:
Socialisme en Democratie

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
1993

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Voerman, G. (1993). Dales versus Cleio: dreigende kaalslag in BVD-archieven. *Socialisme en Democratie*, 50(10), 34-37.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Dales versus Cleio

Dreigende kaalslag in BVD-archieven

GERRIT VOERMAN

*Hoofd van het Documentatiecentrum Nederlandse
Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit
Groningen*

In de zomer van dit jaar werden de plannen bekend met betrekking tot de vernietiging van de archieven van de BVD. Na de publicatie bleef het vervolgens oorverdovend stil. En dat terwijl het toch bepaald niet mis is wat er onder auspiciën van minister Dales van Binnenlandse Zaken wordt voorgesteld. Een ware kaalslag dreigt, waardoor vele gegevens over de Nederlandse samenleving verloren dreigen te gaan.

De aangekondigde grote schoonmaak hangt deels samen met het einde van de Koude Oorlog. Medio 1990 kondigde de minister aan dat persoonsgegevens die voor de BVD niet langer van belang waren, zouden worden vernietigd. Na de val van de Berlijnse Muur en de teloorgang van de Sovjet-Unie – haar Nederlandse bruggehoofd, de CPN, verdween al in 1986 van het politieke toneel – moest het takenpakket van de BVD op een nieuwe leest worden geschoeid. De bestrijding van de communistische aartsvijand was immers één van de belangrijkste redenen van zijn bestaan. Met het verscheiden van die tegenstander kon ook de archivale neerslag van die strijd worden geruimd. Daarnaast wilde de minister uit het oogpunt van de privacy-bescherming schoon schip maken.

Dales zette spoed achter de vernietiging. Deze betrof aanvankelijk alleen de door de BVD in de jaren 1945-1986 verzamelde persoonsgegevens en zou voor 1 mei 1991 achter de rug moeten zijn. De BVD kwam al snel met een vernietigingsvoorstel, dat in beginsel positief beoordeeld werd door de Algemene Rijksarchivaris, prof. Ketelaar. De Rijkscommissie voor de Archieven, die volgens de procedure ook gekend moet worden, was echter nogal afwijzend. De commissie wees op het 'blijvend belang van persoonsgegevens voor historisch onderzoek' en pleitte daarom voor een defensief vernietigingsbeleid.

Mede door toedoen van de vaste kamercommissie voor de inlichtingen- en veiligheidsdiensten kwam Dales op haar voornemens terug. Besloten werd de schoningsoperatie uit te stellen tot einde 1993. Zo kregen personen die meenden dat zij door de BVD onrechtmatig waren behandeld, de gelegenheid juridisch in het geweer te komen. Met dit uitstel werd tegelijk besloten de vernietigingsoperatie niet alleen voor de per-

soonsdossiers te laten gelden, maar voor al het archiefmateriaal van de BVD. De blauwdruk voor deze grondige schifting werd dus deze zomer gepubliceerd.

Vernietigingsplan

Het is moeilijk exact de omvang te bepalen van de schade die zal worden aangericht. Vanwege het geheime karakter is er weinig bekend over de archieven van de BVD. Voor de televisie sprak Docters van Leeuwen, het hoofd van de dienst, enige tijd geleden van enkele honderdduizenden dossiers. Het overgrote deel hiervan komt voor vernietiging in aanmerking. Van de te verwijderen gegevens zal hooguit 5 à 10 procent aan de papierversnipperaars ontkomen – zo staat tenminste te lezen in het verslag van de vaste commissie voor de inlichtingen- en veiligheidsdiensten van maart 1991.

De plannen van Dales – overigens in belangrijke mate ondersteund door de Algemene Rijksarchivaris – geven wel een indruk in welke hoek de zwaarste klappen zullen vallen. Uitgangspunt bij de selectie is – zoals de Archiefwet voorschrijft – dat die archiefbescheiden bewaard blijven die de reconstructie van het beleid van de BVD op hoofdlijnen mogelijk maken. In de woorden van de Algemene Rijksarchivaris komt dit neer op de vraag 'hoe Nederland omging met de BVD en de BVD met Nederland'. Stukken die betrekking hebben op de 'politieke sturing en de-

mocratische controle van de BVD' komen daarom voor bewaring in aanmerking – althans voor zover zij het toezicht van de minister van Binnenlandse Zaken en van de Staten-Generaal betreffen. Vreemd genoeg geldt dit niet voor de bescheiden aangaande de controle van de president van de Rekenkamer op de geheime uitgaven van de BVD. De allocatie van de financiën mag toch zeker als een eersterangs beleidsaangelegenheid worden beschouwd. Daarnaast worden de stukken die samenhangen met de 'beleidsvorming rond de taakuitvoering van de dienst en de samenwerking van de BVD met derden' bewaard. Hieraan ligt de eis tot reconstructie van de hoofdlijnen weer ten grondslag. Daarnaast ontspringen archivalia betreffende 'bijzondere gebeurtenissen' die tot beleidswijzigingen bij de BVD hebben geleid, eveneens de vernietigingsdans.

Zo op het oog lijkt de vernietiging nog mee te vallen. In de twee hierboven genoemde categorieën wordt immers amper gesnoeid. Bedacht moet echter worden dat minimaal 90% van de gegevens verloren zal gaan. Het onheil zal zich dan ook vooral voltrekken in de laatste – en meest omvangrijke – categorie bescheiden: het materiaal dat tot stand is gekomen bij de feitelijke taakuitvoering van de BVD. In het dienstjargon gaat het hier om de 'acquisitie en exploitatie van gegevens over personen en organisaties'. Hiervan gaat het leeuwedeel weg. In de eerste plaats geldt dit voor alle bescheiden afkomstig van en over 'geheime bronnen' van de BVD (informanten, agenten). Daarnaast dienen alle persoonsgegevens te worden opgeruimd, alsmede het materiaal betreffende organisaties die door de BVD zijn geobserveerd. Uitzonderd van vernietiging zijn de gegevens aangaande 'gezichtsbepalende en invloedrijke personen van belangrijke organisaties' en stukken betreffende 'bijzondere gebeurtenissen, die publiekelijk opzien hebben gebaard'.

Cleio's kanttekeningen

Bij deze voornemens kan een aantal kanttekeningen worden geplaatst. In de eerste plaats met betrekking tot de selectie van de uitzonderingsgevallen. Hierbij worden subjectieve termen als 'bijzondere gebeurtenissen' en 'gezichtsbepalende en invloedrijke personen' als criteria voorgesteld. Voorbeelden uit het recente verleden dringen zich op, zoals de treinkaap in Drenthe in 1977, of CPN-leider Paul de Groot. Toch lijkt het – zelfs voor de Algemene Rijksarchivaris – geen eenvoudige zaak om deze criteria te operationaliseren. Wat bijvoorbeeld te doen met personages die hun invloed achter de schermen deden gelden? Hoe worden deze geselecteerd? Kan

juist niet uit de aangelegde dossiers blijken welke positie bepaalde personen in een organisatie innamen? Bovendien: wordt de operationalisering niet moeilijker naarmate men verder in het verleden reikt?

Deze bezwaren gelden des te meer wanneer bedacht wordt dat aan de BVD zelf de selectie van de uitzonderingsgevallen toevalt. Zonder twijfel zal de archivaris van de dienst zich naar eer en geweten van deze taak kwijten. Van hem mag echter geen diepgaande inhoudelijke kennis verwacht worden van *alle* organisaties die de BVD heeft geobserveerd en van *alle* terreinen die de dienst heeft bestreken. Het lijkt dan ook geboden dat een team van onafhankelijke historici en andere deskundigen de BVD bij de operationalisering van de selectiecriteria bijstaat, wanneer het zo ver mocht komen.

De tweede kanttekening betreft het voorstel om vrijwel alle persoonsgegevens te vernietigen. Voor zover het hier om dossiers gaat van de vele tienduizenden antecedentenonderzoeken die de BVD sinds 1945 heeft uitgevoerd om sollicitanten voor vertrouwensfuncties bij de overheid politiek te screenen, is hier weinig tegenin te brengen. Per slot van rekening gaat het in de meeste gevallen om een anti-communistische bloedproef bij doorsnee-onderdanen. Dat deze stukken voor de rechts- en bewijszoekende burger van groot belang kunnen zijn spreekt voor zich, maar blijft hier verder buiten beschouwing. Ongetwijfeld bevatten de BVD-archieven naast deze verslagen ook andere, minder routinematige persoonsdossiers. De uitzonderingsclausule die hier door de BVD en de Algemene Rijksarchivaris is voorgesteld, zou voor deze gevallen wel eens veel te beperkt kunnen zijn. In ieder geval spoort zij niet met het advies van de Rijkscommissie voor de Archieven, dat deze begin 1991 bij de eerste vernietigingsplannen uitbracht. Hierin pleitte de commissie ervoor 'dat de, in de onderhavige dossiers voorkomende gegevens over personen, die op enig maatschappelijk gebied (en dit in de ruimste zin) van enige (historische) betekenis zijn geweest van vernietiging worden uitgezonderd'.

In dit advies liet de Rijkscommissie zich niet uit over de zakendossiers, omdat die op dat moment nog buiten de schoningsoperatie vielen. In de huidige plannen zijn deze stukken wel betrokken – met desastreuze gevolgen. Het voorstel behelst immers de vernietiging van alle gegevens betreffende de door de BVD sinds 1945 in het oog gehouden organisaties. Hier wordt geen enkele uitzonderingscategorie voorgesteld – alles moet weg. (De vernietiging van het abonneebestand van het communistische

dagblad De Waarheid – door de krant zelf niet centraal bijgehouden, maar wel door de BVD – is al geschied. Voor Dales was dat overigens geen probleem. Het zou hier niet om een dossier, maar om een ‘registratie’ gaan.)

Evenals bij de persoonsdossiers wreekt zich ook hier de algemene richtlijn, dat bij de ruiming van archieven van overheidsinstanties alleen die bescheiden dienen te worden bewaard, die de reconstructie van zo’n organisatie op hoofdlijnen mogelijk maakt. Hoe de *modus operandi* op de ‘werkvloer’ eruit zag – met andere woorden: hoe het beleid in praktijk werd gebracht – blijft zo voor altijd buiten het bereik van de onderzoeker. Maar ook om andere redenen is dit richtsnoer weinig bevredigend. Binnen de historische wetenschap woedt hierover momenteel een discussie. Daarbij wordt erop gewezen dat selectie primair vanuit het beleidsperspectief tot verwaarlozing van het culturele aspect – in de ruime zin des woords – zou leiden. En zeker in het geval van de archieven van de BVD lijkt de culturele waarde groot. De dienst neemt een bijzondere plaats in in het geheel van rijksdiensten, zoals de Rijksarchivaris ook stelt. Op grond van zijn bijzondere taakstelling ter bescherming van de staatsveiligheid en de democratische rechtsorde was de BVD gerechtigd om via openbare bronnen, maar ook heimelijke (informanten, infiltranten) informatie te verzamelen betreffende vele (extreem geachte) groepen en facetten van de Nederlandse samenleving. Ten gevolge van deze – formeel en praktisch – unieke positie kan het BVD-archief worden getypeerd als een *Fundgrube* waarmee niet alleen geschiedkundigen, maar ook politicologen, sociologen, of wellicht antropologen het inzicht in de Nederlandse samenleving kunnen vergroten. Te denken valt daarbij aan thema’s als vorstenhuis, terrorisme, links- en rechts-extremisme of de nieuwe sociale bewegingen. Van belang is derhalve de erkenning dat de BVD-archieven tevens een intrinsieke culturele waarde hebben, waardoor niet uitsluitend met het beleidsreconstructie-criterium kan worden volstaan.

Verweer van Dales

Door de minister worden in feite twee argumenten tegen een ruimhartiger bewaarbeleid in stelling gebracht. In de eerste plaats wil zij voorkomen dat de (actuele) informatiepositie van de BVD, zijn bronnen en werkwijze bekend worden, aangezien dit de effectiviteit van de dienst zou schaden. Dit gaat inderdaad op voor de lopende dossiers, maar die komen in dit stuk niet voor. Voor de te vernietigen bescheiden ligt het echter anders: deze wachten

juist dit lot omdat zij voor de staatsveiligheid overbodig zijn geworden. Waarom kunnen zij dan niet bewaard blijven onder de condities die de Archiefwet stelt? Wanneer het bezwaar uitsluitend gelegen is in de ‘bronbescherming’, dat wil zeggen de geheimhouding van de informanten van de BVD, dan is daarvoor wel een oplossing te vinden. De werkwijze van de BVD is dusdanig – zo vermeldt de dienst nota bene zelf in de toelichting op de concept-vernietigingslijst – dat de gegevens uit deze geheime bronnen zo worden bewerkt ‘dat de bronnen van herkomst niet kunnen worden getraceerd’. Deze bewerkte gegevens worden vervolgens samen met de via open bronnen verkregen data ‘administratief verwerkt rond de personen en organisaties waarover zij informatie bevatten’. Op een bijtjesdag zitten slechts weinigen te wachten. Waarom dan niet de dossiers rond de informanten – voorlopig – hermetisch gesloten houden, maar de persoons- en zakkendossiers – waarin volgens de door de BVD gebruikte werkwijze geen namen van informanten voorkomen – bewaren voor historisch onderzoek?

Op dit punt aanbeland stuit men op de tweede verdedigingsring. De gegevens zouden moeten worden vernietigd uit het oogpunt van privacybescherming van de – geobserveerde – personen die erin voorkomen. Om deze barrière te slechten kan de hulp van de Algemene Rijksarchivaris worden ingeroepen. Bij de beslissing om persoonsgegevens te vernietigen dan wel te bewaren was voor hem het privacyargument niet doorslaggevend. ‘De Ara is van mening dat de Archiefwet 1962, tezamen met de bij de Rijksarchiefdienst ontwikkelde openbaarheidspraktijk, voldoende waarborgen biedt ter bescherming van de privacy van nog levende personen’. Hij wordt hierin gesteund door de Rijkscommissie voor de Archieven, die in januari 1991 – in een bijlage bij haar advies – in herinnering riep ‘dat er ook andere, eveneens zeer privacygevoelige archieven thans in de archiefbewaarplaatsen van de overheid berusten.’

Historisch en politiek gewenste steekproef

Voor Dales gaat dit allemaal te ver. Zij wil zelfs niets weten van het voorstel van de Algemene Rijksarchivaris, dat er een steekproef wordt bewaard van de uit de voor vernietiging in aanmerking komende persoonsgegevens, waarbij de dossiers worden ‘geanonimiseerd’. Deze steekproef zou een reconstructie – voor de jaren 1945-1980 – mogelijk moeten maken ‘van de wijze waarop de BVD gegevens heeft verzameld over personen in de periode waarin de BVD niet, of slechts in geringe mate, beschikte over

aanwijzingen dan wel richtlijnen over de wijze waarop en ten aanzien waarvan gegevens verzameld moeten worden en worden vastgelegd'. Hoewel de Rijksarchivaris dit niet hardop stelt, gaat van zijn argumentatie de suggestie uit dat de politiek tot circa 1980 zich niet altijd even intensief met de BVD bemoeide. Wanneer inderdaad bedoeld wordt dat de politieke sturing toentertijd te wensen overliet, waardoor de dienst in de gelegenheid kwam haar taakstelling zelf, eigenmachtig, in aanzienlijke mate in te vullen, dan is een dergelijke steekproef niet alleen vanuit geschiedkundig perspectief van belang, maar zelfs een pure noodzaak vanuit het oogpunt van democratische controle. Dit werd overigens onderschreven door de vaste commissie voor de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Deze achtte reeds in maart 1991 een steekproef wenselijk in verband met de geschiedschrijving van de BVD en voor een 'ex post politieke controle op de wijze waarop de dienst in het verleden persoonsgegevens heeft vergaard'. De minister leek toen dezelfde mening toegedaan. In september 1991 antwoordde zij de Vereniging Voorkom Vernietiging, dat het vanwege het historische belang voor de hand lag dat 'een representatieve steekproef van het bij de BVD aanwezige archiefmateriaal bewaard zal moeten blijven'. In de zomer van 1992 werd eveneens nog uitgegaan van een steekproef – zo blijkt uit notulen van het ambtelijk overleg tussen het Algemeen Rijksarchief en de

BVD, die via de Wet Openbaarheid Bestuur bekend zijn geworden. In de huidige plannen wordt evenwel nergens meer over een steekproef gerept.

Muze of minister

De kwestie van de BVD-archieven dient niet zozeer te worden benaderd vanuit het oogpunt van de minister van Binnenlandse Zaken zoals momenteel gebeurt, maar meer vanuit het perspectief van de muze der geschiedenis. Niet de vernietiging, maar het behoud zou het vertrekpunt van het debat moeten zijn. De bijzondere plaats die de BVD inneemt binnen zowel het overheidsapparaat als de Nederlandse samenleving en de bijzondere sociaal-culturele dataverzameling die daarvan het gevolg is, wettigen zo'n benadering volledig. Wanneer eenmaal is overeengekomen dat het gehele archief in beginsel bewaard wordt, kunnen mogelijke uitzonderingen op deze regel worden bediscussieerd (zoals de hierboven reeds genoemde routinematige anteceden-tenonderzoeken, of gegevens betreffende geheime informanten).

De strijd tussen de muze en de minister wordt dit najaar waarschijnlijk beslist, wanneer de Tweede Kamer over de concept-vernietigingslijst spreekt. Wellicht dat Cleio dan de steun krijgt van de PvdA-fractie, die bij monde van haar lid Valk in juni 1992 in de Kamer een lans brak voor 'een terughoudend vernietigingsbeleid'.